

Jolanta Gelumbeckaitė

Goethe-Universität Frankfurt am Main

Recenzuojama:

John M. Frymire,
The Primacy of the Postils. Catholics,
Protestants, and the Dissemination of Ideas
in Early Modern Germany. Studies in Medieval
and Reformation Traditions 147,

edited by Andrew Colin Gow,

Leiden, Boston: Brill, 2010, xiii p., 641 p.,

ISSN 1573-4188, ISBN 978-90-04-18036-9

Istoriko, JAV Misūrio universiteto asocijuoto profesoriaus Johno M. Frymire'o knyga *Postilių pirmenybė. Katalikai, protestantai ir idėjų sklaida Ankstyvųjų naujųjų amžių Vokietijoje* yra išsami bibliografinė studija apie katalikų ir protestantų (evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų) pamokslų rinkinius Šv. Romos imperijoje 1520–1620 metais, t. y. pirmuoju Reformacijos šimtmečiu. Pagrindinis dėmesys studijoje kreipiamas į sisteminę postilės žanro analizę, knygų produkciją, apyvartą, sklaidos geografiją bei trukmę (p. 8, 438). Trijų konfesijų postilių tematiką, atskirų pamokslų turinį lemia beveik visais atvejais tos pačios Biblijos (Evangelijų bei Apaštalų raštų) ištraukos – perikopės. Šie standartiniai skaitiniai buvo pagrindas pamokslininkams per liturginius metus aiškinti krikščioniškosios doktrinos principus (p. 11). Dėl to perikopiniai sekmadienių ir šventadienių pamokslai *de tempore et de sanctis* geriausiai tinkantys gretinamajai analizei (p. 2). Postilės, skirtos plačiai tikinčiųjų bendruomenei ir spausdintos tūkstantiniais tiražais, buvo bene populiariausia ir įtakingiausia Ankstyvųjų naujųjų amžių idėjų ir informacijos sklaidos priemonė, tarpininkės tarp valdančiųjų ir pavaldinių, išsilavinusių ir bemokslų, galiausiai tarp elitinės intelektualiosios ir masinės kultūros (p. 3, 15, 156, 443). Perikopiniai pamokslai, arba homilijos, išpopuliarėjo vėlyvaisiais Viduramžiais, taigi tiek katalikai, tiek ir liuteronai po 1517 metų kūrė jau susiformavusio žanro rėmuose. Postilės žanro raidos istorija šioje

knygoje pateikiama kaip katalikų postilių, jų spaudos ir santykio su evangelikų (pirmiausia liuteronų, bet ir reformatų) postilėmis istorija: „the Catholic perspective allows me to present a general history which, at the same time, overturns completely common assumptions regarding the Catholic (non-)response to the Evangelicals in the pulpits“ (p. 4). Knygą sudaro įvadas, šeši skyriai, išvados, priedai ir šaltinių bei literatūros sąrašas.

Pirmajame skyriuje („Catholic Preaching and the German Reformation? Postils and their Production, 1520–1535“, p. 9–74) užginčijama vis dar paplitusi nuomonė, kad pamokslai ir postilės iš esmės buvęs protestantiškas reiškinys. Toks konfesinės istoriografijos stereotipas susidaręs dėl to, kad Martino Lutherio ir kitų pasisakymus prieš katalikų pamokslus ar veikiausiai visišką kritikos nebuvimą istorikai interpretuoja kaip perikopių aiškinimo tradicijos nebuvimą iki 1517 metų (p. 22). Tai, kad ne tik lotyniški, bet ir vokiški pamokslai Vokietijoje jau iki XVI amžiaus pradžios buvo programiška *praxis pietatis* dalis, rodo didžiuliai spausdintų plenarijų (perikopių) tekstų su trumpais paaiškinimais kiekiai: iki 1500 metų išspausdinta 22 000 egzempliorių, o Niurnbergo dominikono Johannes Herolto (mirė 1478) postilės žinoma apie 50 000 egzempliorių (p. 12–14). „[I]t cannot be said that postils were the *ex nihilo* creation of the Lutheran Reformation“ (p. 21). Be abejo, evangelikų liuteronų liturgijoje Evangelijų bei Apaštalų raštų perikopių skaitymas ir jų aiškinimas pamokslu užėmė pagrindinę vietą. Tačiau Lutherio naujovė buvo ne pati pamokslų priemonė, o jo teologija („[w]hat Luther offered that was new, was his *theology* of preaching“, p. 25): pamokslas su Biblijos tekstu siejamas ne formaliai, bet yra kristologinis ir pagal principą *sola scriptura sui ipsius interpres* remiasi Biblijoje liudijamu Kristumi. Perikopių skaitymą ir aiškinimą palaikė ne tik Lutheris (katalikų perikopių sistemą jis keitė ir plėtė), bet ir pasaulietinė bei bažnytinė valdžia, nes ši tradicija turėjo užkirsti kelią rasti radikalioms erezijoms bei sektoms: „pericopes and postils represented the most effective means of controlling discourse and its interpretation“ (p. 34). Nuo trečiojo dešimtmečio intensyvėjo katalikiškų postilių ir Biblijos skaitinių leidyba, o 1525 metais išleistas Johannes Ecko (1486–1543) *Enchiridion locorum communium aduersus Lutherum* buvo katalikų atsakas į liuteronų pamokslavimo meno teoriją – Philippo Melancthono *Loci communes* (1521; „Eck offered far more homilies per pericope than had Luther“, p. 55). Pristatomi katalikai ir jų veikalai, pavyzdžiui, Mainco katedros kunigas Friedrichas Nausea (1496–1552), paskelbęs lotyniškas ir vokiškas homilijas (1526) bei homilijų centurijas (1530, 1535), pranciškonai Antonius Broickwy von Königsteinas (apie 1470–1541), sudaręs pamokslininkams skirtas Biblijos konkordancijas (1529), ir Nikolaus Ferberis (apie 1480–1535), kunigams parengęs pamokslavimo enchiridioną (1528). Vokietijos katalikai taip pat suvokė reikalą pamokslauti vokiškai, tačiau paprasta ir aiškia šv. Jeronimo lotynų kalba parašytos postilės iš pradžių atrodė būsiančios naudingesnės visiems kunigams, nepriklausomai nuo to, kokioms vokiečių kalbos tarmės plote jie

dirbo (p. 69). Žinoma, vokiškos Lutherio postilės (nuo 1521-ųjų leidžiami atskirų liturginių ciklų pamokslai) bei Biblijos vertimas (nuo 1522) skatino ir katalikus apsispręsti dėl postilių kalbos. Knygos autorius nuosekliai atskleidžia, jog pirmojoje XVI amžiaus pusėje katalikams postilė buvo ne tik toks pats svarbus žanras kaip ir liuteronams, bet ir tai, kad iki 1535 metų katalikiškų postilių produkcija buvo dvigubai gausesnė (p. 74). Lutherio bažnytinė, arba didžioji, postilė (vok. *Kirchenpostille*), kurios pilnas rinkinys pirmą kartą išleistas 1525–1527 metais Strasbūre (lotynų k., 6 tomai), suprantama kaip Lutherio reformos institucionalizacijos pradžia Valstiečių karo (1524–1526) kontekste: „after which the business of reform came under the strict control of territorial and urban governments“ (p. 36).

Antrasis skyrius („Re-Invention, Innovation, and Reactions: Lutheran and Catholic Postils, 1535–1555“, p. 75–156) apima laikotarpį iki Augsburgio taikos. Lutherio *Kirchenpostille*, valdantiesiems svarbus instrumentas liuteronų bei įtvirtinti (p. 36), buvusi per didelės apimties, per sudėtinga ir per brangi, kad ja būtų galėję naudotis visi kunigai (p. 76). Provincijos bažnyčiose didesnio populiarumo sulaukė praktinėms reikmėms pritaikyti Antonijaus Corvino (1501–1553) vokiečių aukštaičių kalba parašyti trumpi pamokslai (*Kurtze Auslegung der Evangelien*, 1535; *Kurze Auslegung der Episteln*, 1537), kunigai juos skaitydavę per pamaldas, užuot savo bendruomenėms rašę pamokslus patys (p. 82). Tokią praktiką gyręs 1535 metų Corvino postilės prakalboje, aštuoneriais metais vėliau Lutheris ją kritikavo Johannesas Spangenbergas (1484–1550) vokiškos postilės *Postilla deudsch. Für die jungen Christen* (1543) įvadiniamame žodyje: kunigai atprantą skaityti, studijuoti ir aiškinti Bibliją (p. 91–92). Klausimų ir atsakymų forma parašyta Spangenbergas postilė buvo ne originalus veikalas, bet Lutherio, Johannesas Brenzo (1499–1570) ir Corvino postilių santrauka (p. 90–91; katalikai kaltino Spangenbergą nuplagijavus ir vėlyvųjų viduramžių postiles, p. 277). Ji buvo paklausi ne tik dėl to, kad jos aiški didaktinė struktūra padėjo buvusiems katalikų kunigams patiems geriau įsisavinti evangelikų perikopinę egzėgezę, bet ir todėl, kad neturėdami laiko imtis Biblijos studijų jie galėjo mokytis bendruomenėje cituodami tiesiai iš šios postilės. Per pamaldas balsu buvo skaitoma ir 1544 metais Veito Dietricho (1506–1549) parengta bei iš dalies jo paties parašyta vokiška Lutherio namų, arba mažoji, postilė (vok. *Hauspostille*). Paprastam bei suprantamam religijos aiškinimui daug dėmesio skyrė ir katalikai. Kaip atsakas į Corvino postilę 1537 metais išleista Biblijos vertėjo (1534) Mainco universiteto teologijos profesoriaus Johannesas Diatenbergo (1475–1537) sekmadienių perikopių su aiškinimais knyga *Epistelen vnnnd Euangelia [...] vnd außlegung* (p. 103). Iš esmės padarę tą pačią išvadą kaip ir liuteronai (kad daugžodystė trukdo atskleisti esmę), katalikai rengė kompaktiškas postiles – epitomes, arba kompendiumus: viena pirmųjų buvo 1539 metais išleista Nauseos *Catholicarum [...] Postillarum & Homiliarum Epitome, siue Compendium* (p. 104). Iš liuteronybės atgal į katalikybę atsivertęs Georgas Witzelis (1501–1573) katalikams pritaikė Lutherio egzėgežės metodą: aiškinimus pateikė pagal perikopių versetus,

išleido žiemos ir vasaros ciklų postiles, į kurias įtraukė ir Apaštalų raštų perikopijų pamokslus (*Homiliaticum opus. Postillen oder Predigtbuch*, trys dalys, 1537–1539; p. 110). Toliau detaliam aptariamam Reformacijos istorikų dažnai ignoruojamas vad. Augsburgio interimo (1548–1552) laikotarpis. 1548 metais paskelbtu dekretu Šv. Romos imperatorius Karolis V įvedė konfesinę santaiką, kol bus atnaujintas 1545 metais prasidėjęs ir dėl Šmalkaldeno karo 1547-aisiais nutrauktas Tridento bažnytinis susirinkimas bei įgyvendinti jo Katalikiškosios reformos nutarimai (p. 127–129). Tarp įtakingiausių katalikų autorių minimas Mainco pranciškonas Johannas Wildas (1497–1554, p. 139–148) ir Johannesas Hoffmeisteris OESA (1509/10–1547), kurio lotyniška (1547) ir vokiška (1550) postilė buvo papildyta išsamiais indeksais, „that were far more extensive, and thus useful, than any postil that had yet to be published by either confession“ (p. 133). Reformos sėkmę pirmiausia turėjusi lemti religinio mokymo, taigi ir pamokslų, kokybė, nes vizitacijos atskleidė, kad dauguma katalikų kunigų naudoja liuteroniškas postiles (p. 131–132): „[w]hat most distinguished the period from 1547 to 1555 was the series of Catholic synods in which the vital role of preaching was recognized“ (p. 153).

Trečiajame skyriuje („Matches made in Heaven: Lutheran Postillators in the Service of their Princes, 1555–1620“, p. 157–224) analizuojamas bažnytinių ir pasaulietinių valdžios institucijų ryšys konfesionalizacijos dešimtmečiais. Pagrindiniu šio laikotarpio liuteronų ekleziologijos aspektu autorius laiko glaudų ryšį tarp pasaulietinės ir bažnytinės valdžios (p. 222). Po Tridento susirinkimo kilusios priešpriešos tarp liuteronų, liuteronų nusistatymas prieš kalvinistus, jų visų prieš katalikus ir atvirkščiai skatino postilių produkciją (p. 160): „[n]ewly emerging doctrinal disputes, of course, required newly formulated sermons“ (p. 168). Demarkacijos liniją tarp konfesijų nubrėžę teologiniai debatai (ypač dėl Eucharistijos doktrinos), principu *cuius regio, eius religio* besiformuojančios teritorinės bažnyčios buvo svarbus stimulus leisti pataisytus bei papildytus ankstesnių postilių leidimus ir rašyti naujas, aiškiai apibrėžiančias konfesinį mokymą, atitinkančias laiko dvasią (p. 177, 184). Lutherio postilių paklausa ilgainiui mažėjo: iki 1580-ųjų kasmet pasirodydavo po du *Hauspostille* leidimus, po 1581-ųjų – tik po vieną kas pusantrų metų, „none were printed after 1609“ (p. 182). Šiuo laikotarpiu dauguma postilių autorių užėmė vadovaujančias pozicijas teritorinėse bažnyčiose, dažnai buvo teologijos profesoriai ir valdovų asmeniniai pamokslininkai bei patarėjai (p. 172–173): Johannas Arndtas (pirmasis leidimas 1612), Johannas Gerhardas (1613), Nielsas Hemmingsenas (1561), Tilemannas Hesshusenas (1581), Hieronymus Menzelis (1584), Simona Meuselis (Musaeus, 1567), Simonas Pauli (1567), Christophas Vischeris (1570), Johannesas Wigandas (1565) ir kiti. Perikopijų sistema ir perikopiniai pamokslai liuteronams reiškė ne tik mokymo stabilumą ir Bažnyčios tėvų tradicijos tąsą (p. 188–189), bet taip pat lengvino į kertinius tekstus sutraukto Naujojo Testamento kaip *Biblia in nuce* aiškinimą (p. 195). Nemažai kunigų, ypač provincijoje, dėl teologinio pasirengimo ar laiko stokos, o kartais tiesiog iš tingėjimo pamoks-

lus skaitydavo iš kitų autorių postilių. Ir nors tokie plagijuotojai vadinti „postilių raiteliais“ (vok. *Postillenreiter*), jodinėjančiais ant svetimų žirgų (p. 196), sekimą ir naudojimąsi kitų tekstais skatino leidybos politika: autoritetingos postilės spausdintos *in folio* formatu, patogiu pasidėti sakykloje, antra vertus, *in octavo* formatas buvo žymiai pigesnis, jį galėjo įpirkti nepasiturintys kunigai (p. 202–204). Be to, postilių paklausa priklausė ir nuo tekstų apimties. Provincijos bažnyčiose pamokslas trukdavo apie pusvalandį (didesniuose miestuose iki valandos, p. 211), todėl populiaresnės buvo postilės su trumpais pamokslų tekstais. Vienu iš ryškiausių bestselerių tapo vienintelio užsieniečio – danų teologo Hemmingseno postilė, kurios lotyniškas originalas vien 1561–1573 metais išleistas dvylika kartų: „Hemming’s work provided brief sermons as well as an apparatus that let preachers find hundreds of topics easily, and appeared in a format that was inexpensive relative to the larger folios“ (p. 219)¹.

Ketvirtajame skyriuje, pavadintame ekskursu („*Excursus: Calvinist Postils? The Pragmatism of German Reformed Postillators*“, p. 225–251), autorius aprašo evangelikų reformatų situaciją. Siekdami atsiriboti nuo katalikų ir liuteronų diskurso, kalvinistai iš pradžių atmetė perikopijų sistemą (p. 186) ir pamokslus sakė pagal ištiesi skaitomas Biblijos knygas (vad. *lectio continua*): „[t]hey hoped populations gradually converted to Calvinism would forget the pericopes“ (p. 225). Tačiau antrojoje XVI amžiaus pusėje konfesinę edukaciją reformatai pradėjo vertinti pragmatiškai – pagal 1574–1576 metais sakytus pamokslus išleista Balthasaro Copo *Haußkirchen Postill* (1591, antrasis leidimas 1602) buvo vienas iš pirmųjų reformatų sekmadieniams skirtų perikopinių pamokslų rinkinių (p. 226–227). Reformatai perėmė liuteronų perikopes kaip liturginių metų ritmą reguliuojančią populiariają Bibliją. Nors Vokietijos kalvinistų postilės leidimų skaičiumi niekada neprilygo katalikams ir liuteronams, iki 1618 metų jas rašė mažiausiai dešimt įtakingų autorių: Georgas Spindleris (keturi leidimai 1582–1604 metais), Casparas Olevianas (trys, 1587–1599), Johannesas Malsius (du, 1587–1588), Bernhardas Textoris (trys, 1599–1606), Jodocus Nahumas (keturi, 1600–1609), Wilhelmas Zepperis (du, 1605–1608), Abrahamas Scultetus (keturi, 1611–?), Johannes Mylaeus (1616) ir Johannesas von Münsteris (1618), iš viso išleista apie 33 000 egzempliorių (p. 250). „Calvinist pragmatism was not the result of the abandonment of ideals; rather, it was conceived and practiced as a means toward eventually achieving them“ (p. 251).

Penktasis skyrius („*Catholic Postillenfresser: Postils, Catholic Reform, and the Counter-Reformation*“, p. 253–318) skirtas pokyčiams katalikų homiletikoje po Tridento susirinkimo, su pertraukomis vykusio 1545–1547, 1551–1552, 1562–1563 metais, kuriame, be kita ko, oficialiai sunorminta Romos katalikų bažnyčios evangelinių ir

1 Hemmingseno postilės populiarumą XVI amžiuje rodo ir vertimai į kitas kalbas: vokiečių (5 leidimai), danų (2), anglų (4) ir

lietuvių (rankraštine vad. Wolfenbüttelio postilė, 1573–1574).

epistolinių perikopių tvarka. Ikitridentinėms katalikų postilėms (1530–1563 metais Vokietijoje iš viso išspausdinta apie 180 000 egzempliorių; p. 253) nebuvo svetima Romos bažnyčios ir popiežių kritika, jose aptariamas evangelikų liuteronų mokymo „eretškumas“, siekiant jį, o ypač išteisinimo doktriną, argumentuotai paneigti ir atmesti (p. 256–257). Vienas iškiliausių vokiškosios katalikų kelio vidurio (lot. *via media*) teologijos tradicijos tęsėjų buvęs Michaelis Heldingas (1506–1561), kurio Maince sakytus ir rankraštiniais nuorašais plitusių pamokslus 1565 metais išleido Mainco katedros pamokslininkas Philippas Ackeris (Agricola, 1527–1572). Mainco konfesinis dvilypumas, komerciniai ryšiai su netoliese esančiu liuteronišku Frankfurtu lėmė tai, kad Heldingas pamoksluose ne tik atskleidė tikybų skirtumus, bet ir tarpininkavo tarp jų (p. 270), ne tik pabrėžė, jog liuteronai idėjas pasisavino iš *mater ecclesia*, bet ir pripažino, kad būtent jie pažadino apsnūdusią katalikų dvasinę hierarchiją (p. 274). Nuosaiki Katalikiškosios reformos pozicija, kristocentrinis maldingumas, Dievo gailėstingumo akcentavimas, apsiėjimas be šventųjų kulto emfazės buvo priimtina visos Vokietijos katalikams (p. 272–273). Heldingo postilė perleista 1568 ir 1574 metais, ketvirtasis, paskutinis, leidimas pasirodė 1587-aisiais. Potridentiniu kontrreformaciniu laikotarpiu tokie diskusiniai pamokslai buvo nebepageidaujami. Pirmąją naujosios kartos postilė tapo akivaizdus plagiatas – Mainco pranciškonas Johannesas Craendonchas (apie jį beveik nieko nežinoma) 1567 metais išleido katalikų mokymui pritaikytą Spangenbergso postilės variantą *Christlich-catholisch-schön- und nützliche Haus- und Kinder-Postill* (p. 276–277). Iki 1614 metų pasirodė mažiausiai 13 leidimų, užtikrinusių Craendonchui vietą tarp populiariausių katalikų autorių. Kontrreformacinės doktrinos įtvirtinimą Vokietijoje pradėjo Aukštutinės Vokietijos jėzuitų provincijos vadovas, Ingolstadto universiteto profesorius Petrus Canisius (1521–1597), 1570 metais kartu su mažuoju katekizmu išleidęs lotyniškų evangelinių ir epistolinių perikopių rinkinį *Epistolae et Euangelia* su santraukomis, o 1591-aisiais išspausdinęs išsamią postilę *Notae in euangelicas lectiones* (p. 287–292). Šiame skyriuje pristatomi ir kiti postilių autoriai: Jacobas Schöpferis (1512–1554), Michaelis Buchingeris (1520–1571), Martinas Eisengreinas (1535–1578), Jakobas Feuchtas (1540–1580), Johannas Ertlinas (1545–1607).

Tik šeštojo skyriaus pabaigoje paaiškėja, kad postilių rijikais (vok. *Postillenfresser*) katalikas Matthäus Tympe vadino liuteronus, kurie nesugeba dalyvauti doktriniuose disputuose, nes, užuot rašę patys, naudojami svetimomis postilėmis (p. 435). Šis, didžiausias, knygos skyrius („Correcting Catholicism: Censorship, Confessional Consolidation, and the Decline of Homegrown Postillators“, p. 319–436) tęsia penktajame skyriuje pradėtą pasakojimą apie *Societas Jesu* katalikybės konsolidaciją, davusią pradžią cenzūrai bei katalikiškosios ortodoksijos įtvirtinimui ir visiškai atmetusią *via media* principą. Greta Bavarijos intelektualo Canisijaus ir jo lotyniškos postilės, iškeliamas Elzaso kataliko Johanno Rasserio (1535–1594) ir jo vokiškos *Postilla Christlicher Catholischer Predigen* (1590) reikšmė (p. 321–332). Į Romos cenzorių aki-

ratį dažniausiai patekdavo lotyniški tekstai, su vokiečių kalba cenzoriai atrodė nesusipažinę: „not one of the detailed, line-by-line purges they completed over the decades betrays any familiarity with German despite plenty of native-speakers being within a stone’s throw at the Collegium Germanicum“ (p. 332). Tačiau nuo 1550 metų leidžiami vokiški Mainco pranciškono Johanno Wildo pamokslai pasirodė esantys įtartini Prancūzijos bei Ispanijos jėzuitams ir įtraukti į draudžiamų knygų sąrašus (p. 333–337). Tik įsikišus Canisijui, kuriam Wildo tekstus išgyrė Miuncheno jėzuitų kolegijos bibliotekininkas, Wildas tapo visuotinai priimtinu katalikų autoriumi: 1556–1570 metais jo knygos sudarė trečdalį visos katalikų homiletinės produkcijos (p. 337). 1580-aisiais Canisijus pakeitė savo nuomonę ir daugumą ankstesnių katalikiškų postilių vertino kaip nepakankamai ortodoksiškas (p. 341–346). Prie katalikų *ecclesia militans* sustiprinimo daug prisidėjo įvairios Bartholomäuso Wagnerio (1587–1607) ir Georgo Schererio (1539–1605) postilės (p. 381–390). Po 1600 metų tarp Vokietijos katalikų postilių pradėjo dominuoti Viduramžių ir užsienio autorių tekstai. Didelio populiarumo sulaukė Johannesas de Werdena (mirė 1437) pamokslų rinkinys *Sermones Dormi secure*. 1611–1616 metais Vokietijoje pasirodė trys jo leidimai (p. 403–404). 1600–1619 metais išėjo penki XIII amžiaus teologo Nicolauso de Byardo postilės *Dictionarium pauperum* leidimai. Nors Viduramžių autorių knygos buvo leidžiamos pataisytos bei adaptuotos, nė viena jų nebuvo išversta į vokiečių kalbą (p. 411). Vokiškų vertimų sulaukė tik amžininkų postilės: Sorbonos teologo Pierre’o de Besse (1567–1639) *New vollkommene postilla* (vertėjai Matthäus Tympe, Aegidius Albertinus), geriausiomis scholastinėmis postilėmis laikytą italo jėzuito Roberto Bellarmine’o (1542–1621) *Postill* (1611, vertėjas Philippas Kissingas) ir kardinolo, Bažnyčios istoriko Cesare Baronio (1538–1607) postilė, 1594 metais išleista kaip *Annales Ecclesiastici* dalis (vertėjas Marxas Fuggeris), anglų emigranto Thomo Stapletono (1535–1598) *Kirchen- vnd Haußpostill* (1595, vertėjas Aegidius Sturzas). Vis dėlto XVII amžiaus pradžioje Šv. Romos imperijoje daugiausia spausdinta lotyniškų postilių: 1601–1620 metais išėjo 126 katalikiškų postilių leidimai, iš viso 157 000 egzempliorių, iš jų 75 % lotyniškos (p. 416). O nuo 1530 metų išleista iš viso beveik 400 000 katalikiškų postilių egzempliorių (p. 436).

Šios labai išsamios studijos apie postilės žanrą autorius postiles vadina taikomuoju krikščionybės distiliavimu: „Postils were nothing less than the applied distillation of Christianity delivered on a regular basis by the clergy to the laity“ (p. 443). Kadangi pamokslai klausytojui ir skaitytojui perduoda ne tik tikėjimo kanoną, bet ir intelektualinę patirtį apibendrinančią literatūros tradiciją, atspindi ir komentuoja aktualius įvykius, jie nusipelno žymiai didesnio nei iki šiol daugelio disciplinų istorikų dėmesio. Frymire’o knyga, kurios kiekvieną skyrių galima skaityti kaip baigtinį, skirta išprususiam skaitytojui, iš kurio autorius tikisi nemažai istorinių parengiamųjų žinių, biografinių ir bibliografinių duomenų išmanymo ir pasiryžimo skaitant vartyti knygą tarp teksto, bibliografijos ir priedų. Išsamūs ir labai pravartūs keturi

knygos priedai su gausiais komentarais („Appendices and tables“, 445–558). Pirmajame priede visos Šv. Romos imperijoje ir kituose vokiškai kalbančiuose kraštuose 1520–1620 metais išleistos katalikų ir protestantų perikopinės postilės pateiktos chronologine tvarka pagal pirmuosius jų leidimus, nurodoma konfesija, postilės rūšis (visų liturginių metų *de tempore*; žiemos ar vasaros ciklo *de tempore*; *de sanctis*) ir leidimų skaičius. Antrajame postilės pateiktos pagal abėcėlinį autorių sąrašą su biografiniais ir bibliografiniais komentarais. Trečiasis apima chronologiškai išvardytas liturginiams metams skirtas katalikiškas postiles. Ketvirtasis skirtas Lutherio postilėms, jų leidėjams, vertėjams, leidimams („the fact remains that postils bearing Luther’s name were published *en masse*, and thereafter they were de facto ‘his’“, p. 535). Ateityje knygos autorius ketina paskelbti studijas apie Reformacijos laikotarpio pamokslus maro bei kitų epidemijų tematika ir apie katalikų pamokslų raidą vokiškosios Reformacijos kontekste.

JOLANTA GELUMBECKAITĖ
Institut für Empirische Sprachwissenschaft
Universität Frankfurt am Main
Fach 171, Postfach 11 19 32
D-60054 Frankfurt am Main, Deutschland
el. p.: gelumbeckaite@em.uni-frankfurt.de

Gauta 2015 m. spalio 23 d.